



انتشارات راهمانا



انتشارات معین

سرشناسه : مهاجر، محمد، ۱۳۲۵-
 عنوان و نام پدیدآور : سیری در نمایش رادیو/ محمد مهاجر.
 مشخصات نشر : تهران: معین: راه مانا، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری : ۴۳۷ ص.:
 شابک : 978-964-165-097-3
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا.
 موضوع : هنرمندان نمایش رادیو — ایران.
 موضوع : نمایشنامه رادیویی.
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۲ : ۹م۹ الف/۳/ PN۱۹۹۱
 رده بندی دیویی : ۷۹۱/۴۴۷۵۰۹۷۳۰۹۱۴۱ :
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۲۱۷۳۹۵



انتشارات معین



انتشارات راه مانا

سیری در نمایش رادیو

محمد مهاجر
 طراح گرافیک: علیرضا دربان
 صفحه‌آرایی علم روز
 انتشارات: راه مانا
 چاپ اول ۱۳۹۳
 شمارگان: ۱۱۰۰
 قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان
 صحافی و چاپ: مجتمع طیف‌نگار
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۶۵-۰۹۷-۳

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، مقابل دانشگاه تهران
 پلاک ۱۲۰۰، راه مانا. تلفن: ۶۶۴۶۳۷۱۴ - ۰۲۱
 مرکز پخش: انتشارات و کتاب‌فروشی سحر
 تلفن: ۶۶۴۷۸۱۳۷ - ۶۶۴۶۳۷۱۴ - ۰۲۱

روبه‌روی دانشگاه تهران، فخر رازی، فاتحی‌داریان، پلاک ۳
 تلفن ۶۶۴۰۵۹۹۲
info@moin-publisher.com

فروش اینترنتی: ۶۶۹۶۱۴۹۵ - ۶۶۴۱۴۳۳۰
 خرید اینترنتی: www.moin-publisher.com

فهرست

۷	دیباچه
۱۱	مقدمه

[بخش اول]

هنرمندان نمایش رادیو از زبان خدشان ۱۲

۱۹	عزیزالله حاتمی
۲۲	نصرت‌الله محتشم
۲۴	صادق بهرامی
۲۸	هوشنگ سارنگ
۳۰	مهدی علی محمدی
۳۳	مهین دیهیم
۳۷	توران مهرزاد
۳۹	احمد قدکچیان
۴۱	پرویز بهرام
۴۴	حیدر صارمی
۴۶	مانی
۴۹	احمد قراچه‌داغی
۵۱	شمسی فضل‌اللهی

۵۷		منوچهر نوذری
۶۳		مهین بزرگی
۶۵		شهلا ریاحی
۶۷		مصطفی جنتی عطایی
۷۱		فهمیه راستکار
۷۶		نیکو خردمند
۷۸		ثیا قاسمی
۸۴		اسد بهرانی
۸۷		سمانه نورا حمر
۹۳		حمید منوچهری
۹۹		رضا بیدی
۱۰۵		نصرت الله

[بخش دوم]

هنرمندان نمایش رادیو ۱۱۵

۱۱۷		ژاله علو
۱۳۲		رضا سید حسینی
۱۳۸		احمد فرنی (فراز)
۱۴۷		عباس تهرانی
۱۴۹		فریدون اسماعیلی و نادر رضایی
۱۶۶		بهزاد فراهانی و خسرو فرخزادی
۱۹۵		مریم معترف، عذرا وکیلی
۲۱۶		علی اصغر عسگریان
۲۳۹		صدرالدین شجره و مهین نثری
۲۴۴		مظفر مقدم
۲۶۱		کمال الدین شفیعی

[بخش سوم]

هنرمندان نمایش رادیو از زبان دوستان ۲۷۹

۲۸۱		اکبر مشکین از زبان تورج فرازمند
۲۸۳		اکبر مشکین از زبان رامین فرزاد

۲۸۵	 اکبر مشکین از زبان شمسى فضل اللهى
۲۸۷	 اکبر مشکین از زبان مهین بزرگى
۲۸۸	 مورین از زبان پرویز خطیبى
۲۹۰	 تاجى احمدى از زبان پرویز خطیبى
۲۹۲	 هوشنگ بهشتى از زبان حیدر صارمى
۲۹۴	 هوشنگ بهشتى از زبان پرویز خطیبى
۲۹۶	 عزت‌الله مقبلى از زبان حیدر صارمى
۲۹۸	 عباس و دق . زبان رضا عبدى

[بخش چهارم]

نمایش‌های رادیویى ۳۰۳

[بخش پنجم]

اسناد ۳۷۱

[بخش ششم]

تاریخ ۳۹۷

۴۲۹	 نمایه
-----	-------------

دیباچه

کتاب حاضر مانگه که از نامش برمی آید، نوعی نگاه به تاریخچه، دگرگونی‌ها و نگرانی‌ها و خاطرات بازیگران، کارگردان‌ها، تهیه‌کنندگان، صدابرداران، نویسندگان، تنظیم‌کنندگان نمایش‌های رادیویی است. در اصل، این کتاب در بخش «گفت‌وگو» متن ویرایش‌شده‌ای از گفت‌وگوهایی است که در برنامه رادیویی سیری در نمایش رادیویی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۷۷ پخش شده است. اضافه بر گفت‌وگوهای رادیویی، برای کامل‌تر شدن متن، مختصری از زندگی‌نامه برخی از افراد که در نمایش رادیویی نقش داشته‌اند به آن افزوده شده است. به منظور حفظ اصالت متن و سبک بیان هنرمندان، در حد توان سعی شده ویرایش متن محدود به کتاب کردن بیان محاوره‌ای گفت‌وگوها و تا اندازه‌ای خلاصه آنها باشد.

نمایش رادیو - چه در برنامه سیری در نمایش رادیویی و چه در کتاب حاضر - تنها شامل برنامه‌های نمایشی می‌باشد که مدت آنها بیش از سی دقیقه و با محتوای جدی است. در نتیجه نمایش‌های طنز شما و ... همچنین نمایش‌های کوتاه برنامه‌های خانواده، کارگر، کودک، دهقان و... همچنین برنامه‌هایی که بخشی رابه گفتار و بخشی دیگر را به نمایش کوتاه اختصاص داده‌اند، از دایره نگاه بیرون مانده‌اند. به طور مشخص نمایش‌هایی که در این کتاب مد نظر قرار گرفته‌اند، عبارتند از: افسانه آدینه، یکی بود یکی نبود،

داستان شب (قصه شب)، تئاتر برنامه دوم، جانی دالر و بعد از ظهر جمعه. نگاه به نمایش رادیو، در این کتاب از نظر زمانی به سال‌های پخش زنده (۱۳۳۶-۱۳۲۱) و سال‌هایی که نمایش‌ها ضبط شده‌اند تا سال ۱۳۵۷ محدود شده است.

در بین اسامی اشخاصی که با آنها گفت‌وگو شده، برخی نام‌ها دیده نمی‌شود، که نه به خاطر سهو یا قصور، بلکه به دلیل عدم تمایل ایشان به حضور در برنامه سیری در نمایش رادیو بوده است. در این مورد باید از کسی نام ببریم که نقش مؤثری در اجرای نمایش‌ها داشته‌اند: فروزنده اربابی (گویه و سبزه‌ی فسانه آدینه)، سیروس ابراهیم‌زاده (بازیگر و کارگردان)، رضا معین (گیتار و پیانو)، مهدی شرفی (تهیه‌کننده قصه شب).

متأسفانه برخی از هنرمندان در زمان تهیه و پخش برنامه در قید حیات نبوده‌اند و تنها در آثار آن‌ها و زبان یارانشان نوشته‌ایم؛ هنرمندانی چون: اکبر مشکین، حسین امیررفیعی، هوشنگ خلعتبری، بیژن مفید، عباس مصدق و... همچنین عده‌ای از هنرمندان برنامه‌سازان که در دسترس نبوده‌اند و یا آدرسی از ایشان نداشتیم؛ مانند: علی شایعی (اولین تهیه‌کننده نمایش‌های سریالی)، هوشنگ بروشکی (تهیه‌کننده قصه شب)، اکبر نکوگر (صدابردار) و مورین (بازیگر).

ممکن است نام برخی از این هنرمندان نویسندگان، بازیگران، صدابرداران و... به خاطر دوستانشان نیز نیامده باشد. در بین اسامی مذکور در این کتاب اثری از ایشان دیده نشود، که ان شاء الله در سال‌های بعدی و یا در کتاب‌هایی که به همت علاقه‌مندان نوشته خواهد شد، آن‌ها یاد خواهد شد تا ادای احترام گردد.

پیاده‌سازی گفت‌وگوها از نوار، تایپ، حک و اصلاح اولیه آنها به عهده صادق زنگنه، فاطمه نظری و گلبو مهاجر بوده است که از این عزیزان سپاسگزارم.

کتاب حاضر شامل سه پیوست می‌باشد:

بخش اول مربوط به شناسنامه نمایش‌های پخش شده از رادیو طی

سال‌های ۱۳۳۹ تا ۱۳۵۷ می‌باشد، متأسفانه در این بخش تنها توانستیم به ۱۸۷ نمایش پردازیم که در سال‌های اولیه، اجرا، ضبط و پخش شده‌اند که به همت علاقه‌مندانی چون مهدی شرفی و مهین ثری و عده‌ای از همکاران اداره کل نمایش رادیو میسر شد. این تعداد نمایش مشتی است نمونه خروارها نمایش که حدوداً بیش از چهل سال در رادیو اجرا شده است.

دومین و سومین پیوست تصویر افراد، مکان‌ها و اسنادی آورده شده که در دسترس بوده‌اند و با نمایش رادیو ارتباط داشته‌اند. احمد گنجی در آمادگی اسناد و مدارک در این بخش با من همکاری کرده‌اند که از ایشان نیز متشکریم.

کتاب حاضر فعلاً همراه است با یک CD شامل:

۳۵ نمایش صوتی و تصویری، هشت آرم نمایش با صدای گویندگان مختلف، بحر طویلی با صدای امید عاملی و منوتونیسیم با صدای نصرت‌الله کریمی.

محمد مهاجر

مقدمه

رادیو در ساعت هفت بهمان از ظهر جمعه چهارم اردیبهشت ۱۳۱۹ افتتاح شد. از پنجم همان ماه برنامه‌های عادی رادیو آغاز شد، و چون برنامه‌ها فقط در تهران قابل شنیدن بود، رادیو تهران پخش برنامه‌ها مشتمل بود بر گفتارهایی کوتاه در زمینه تاریخ، اقتصاد، خانواده، سلامت و پخش موسیقی‌های ایرانی و خارجی، اخبار به انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، روسی، ترکی و غیره. تا دهه سی و آمدن نوار و ضبط صوت، برنامه‌ها زنده و از بی‌سیم پهلوی (قصر) پخش می‌شد. نمایش در سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۱۹ جایی در برنامه نداشت. اولین بار در خرداد ۱۳۲۱ نمایش را در فهرست برنامه‌های زنده رادیو بی‌سیم، که از ۲۰:۵۰ تا ۲۱:۳۰ پخش آن شروع شده بود. سیدعلی‌خان نصرالدین کسی بود، که نمایش

۱. سیدعلی‌خان نصر در ۱۲۶۹ ش. در تهران زاده شد. او پس از فراگیری زبان فرانسوی در مدرسه آلیانس، سال‌ها به تدریس علوم سیاسی و ریاضیات و زبان فرانسوی در مدارس تهران مشغول بود و بیش از ۱۰ جلد کتاب از جمله تاریخ ایران و دنیا، فیزیک، حساب، حفظ‌الصحه، علم‌السیاره‌ها و هنرآموز دوشیزگان (۶ جلد)، به مرحله چاپ رساند. سیدعلی‌خان نصر مدتی در وزارت معارف (اداری) خدمت کرد و اولین کسی بود که مؤسسه برق تهران را تأسیس کرد. او که علاقه‌مند به هنر نمایش بود، برای آموختن این هنر رهسپار اروپا شد و پس از بازگشت شروع به فعالیت در این رشته کرد. سیدعلی‌خان نصر سال‌ها در این مشاغل ایفای وظیفه می‌کرد: معاونت وزارت پیشه و هنر، والیگری مازندران، وزارت پست و تلگراف و تلفن، سفیر کبری ایران در چین و هندوستان و نمایندگی ایران در سازمان ملل متحد. پس از تأسیس سازمان پرورش افکار در ۱۳۱۸، ریاست کمیسیون نمایش به عهده او گذارده شد. نصر مؤسس هنرستان هنرپیشگی بود و از بنیانگذاران تئاتر ملی و تئاتر تهران. او سی و دو نمایشنامه نوشته و منتشر کرده است. سیدعلی‌خان نصر شنبه، چهارم بهمن ۱۳۴۰، در تهران در گذشت.

را وارد رادیو کرد. به این صورت که پس از اجرای نمایش‌هایی در تئاتر تهران، همان نمایش را با کمی دستکاری به استودیو پخش زنده بی‌سیم می‌آورد و با کمک بازیگران تئاتر از جمله نصرت‌الله محتش، هوشنگ سارنگ، صادق بهرامی، عصمت صفوی، ایران دفتری، نیکتاج صبری، مجید محسنی، جمشید شبیانی و ژاله علو آنها را اجرا می‌کردند.

چون در دهه ۱۳۲۰ نمایش و بازی رادیویی معنا و مفهومی نداشت، بازیگران تئاتر نقش‌های مختلف را در نمایشنامه برعهده می‌گرفتند و دیالوگ‌ها را جابجایی کردند بدون این که به اصول و ابعاد نمایش رادیو بیندیشند.

نمایش‌های کوتاه کم‌دی و سرگرم کننده در روزهای تعطیل با نویسندگان پرویز خطیبی و بازیگری حمید قنبری، مهین دیهیم، مجید محسنی، اکبر مشقین ... در فهرست برنامه‌های رادیو تهران جای خاصی داشت، که البته در این کتاب به بررسی آنها نپرداخته‌ایم.

پس از کودتای ۱۳۰۵، رادیو در جامعه بیش از پیش نقش داشت و شکل منسجمی به خود گرفت. در همین دهه بود که به نمایش توجه جدی شد و نصرت‌الله معینیان، رئیس متون رادیو، عزیزالله حاتمی را مسئول نمایش کرد. در همین سال‌ها ضبط برنامه‌ها آغاز شد. در کنار رادیو تهران و بعدها (در ۱۳۳۶) رادیو ایران، رادیویی به نام رادیو نیروی هوایی فعالیت می‌کرد، که جزء برنامه‌هایش نمایشی به نام یک شب از هزار و یک شب بود با کارگردانی، بازیگری و احتمالاً نویسندگی محسن فید.

یک شب از هزار و یک شب که به صورت سریال در یک شب در ساعت بیست و سی دقیقه از رادیو نیروی هوایی پخش می‌شد، به قول برخی از بازیگران این سریال عاملی بود برای شکل‌گیری نمایش و داستان‌های شب رادیو ایران که به تقلید از آن نمایش‌های دنباله‌دار تهیه و پخش شود. به هر حال در ۱۳۳۶ عزیزالله حاتمی بنیانگذار و نویسنده نمایش‌های سریالی و جدی و پاشا سمیعی^۱ تنظیم و تهیه کننده آن وارد عرصه شدند.

۱. پاشا سمیعی از اولین تهیه‌کننده‌های رادیو بود و زیر نظر او تهیه‌کننده‌های بسیاری آموزش دیده‌اند: وی غیر از تهیه برنامه‌های نمایشی، در بخش مدیریتی هم صاحب مقام بود. سمیعی در سال ۱۳۷۸ در شهرستان ساری درگذشت.

در سال ۱۳۳۶ با راه اندازی فرستنده صد کیلوواتی، صدای رادیو به تمام ایران رسید، و از آن پس ما صاحب دو رادیو شدیم، یکی «رادیو تهران» با همان فرستنده قدیمی و دیگری «رادیو ایران» با فرستنده جدید. با نگاهی به کنداكتور برنامه‌های دو شبکه می‌بینیم که از رادیو ایران در فروردین سال ۱۳۳۷ در ساعت ۲۲، پخش برنامه‌ای نمایشی با آرم «یکی بود یکی نبود» (برنامه داستان‌های رادیو ایران) آغاز می‌شود به این صورت:

ساعت ۲۲:۱۵		ساعت ۲۲	
موسیقی رقص	شنبه	یکی بود یکی نبود	شنبه
یکی بود یکی نبود	یکشنبه	از سلو	یکشنبه
یکی بود یکی نبود	دوشنبه	گل‌ها	دوشنبه
موسیقی رقص	سه شنبه	یکی بود یکی نبود	سه شنبه
موسیقی رقص	چهارشنبه	یکی بود یکی نبود	چهارشنبه
یکی بود یکی نبود	پنجشنبه	گل‌ها	پنجشنبه

در مجله رادیو ایران شماره ۲۰، خرداد ۱۳۳۷، در معرفی برنامه‌های رادیو ایران چنین آمده است: «هر شب در ساعت ۲۲، پس از برنامه موسیقی، یک داستان سریال شبیه به نمایشنامه به مدت یک ربع با بیست دقیقه اجرا می‌شود».^۱

و این آغاز پخش برنامه‌ای است نمایشی که تاکنون در همان ساعت ۲۲ از رادیو ایران پخش می‌شود با موسیقی کاپریچو اسپانیایی اثر ریمسکی کورساکف) به عنوان آرم و نشانه و با نام‌های یکی بود یکی نبود (برنامه داستان شب، قصه شب در اوایل به مدت شش شب و سپس پنج شب.

روزهای جمعه در ساعت ۲۲ برنامه‌ای با نام «افسانه آدینه» پخش می‌شد، که بخشی از آن را نمایش تشکیل می‌داد و بخش‌های دیگرش، پاسخ به نامه‌های شنوندگان، پخش صفحه و موسیقی در خواستی، طرح مسابقه

۱. سند مزبور، ناقص گفته‌های عزیزالله حاتمی مبنی بر شروع نمایش‌های سریالی در سال ۱۳۳۵ یا ۱۳۳۶ است. اعتبار این سند بیش از گفته‌های ایشان است.

نمایشی و... بود. از مجریان آن می‌توان از فروزنده اربابی، ایرج گرگین، محمد سلطانی، آذر پژوهش، مانی (محمد خواجه‌وی‌ها)، پرویز بهادر، قدسی رهبری، حسین توصیفیان^۱، نورالدین ثابت ایمانی، شکوه رضایی و جمشید عدیلی نام برد. (نام بقیه عوامل برنامه / افسانه آدینه را می‌توانید در بخش پیوست شناسنامه نمایش‌ها مشاهده کنید).

از دیگر برنامه‌های نمایشی مورد اشاره در این کتاب، جانی دالر است، که نمایشی پلیسی بود و به صورت مسابقه، هر چهارشنبه از ساعت بیست، از رادیو ایران پخش می‌شد. البته اوایل (سال ۱۳۳۹) این برنامه با نام *خاطرات جانی دالر* پخش می‌شد و روزهای شنبه پخش می‌شد. تهیه‌کننده جانی دالر عباس تهرانی، بازیگر نقش جانی دالر ابتدا پرویز بهرام و سپس پرویز بهادر و حیدر صارمی و نویسنده اصلی آن جلال نعمت‌اللهی بود (نگاه کنید به خاطرات افسانه آدینه، و حمید منوچهری).

از برنامه‌هایی که نمایش در آن سهم مهمی داشت، *زیر آسمان کبود* بود که دوشنبه‌ها ساعت بیست و پنج پخش می‌شد و در پیشگاه عدالت که مسائل حقوقی را به زبان ساده و در لفافه‌ای ساده مطرح می‌کرد و در ساعت چهارده شنبه‌ها با نویسندگی دکتر منوچهر بین‌افشان پخش می‌شد و تا سال ۱۳۴۴ ادامه داشت و از آن سال به بعد در ساعت چهارده اخبار جای آن را گرفت. همچنین برنامه زن و زندگی بود که روزانه از ساعت ۸ تا ۹ پخش می‌شد. از

۱. توصیفیان (متولد ۱۳۰۷ در اصفهان. گوینده و گزارشگر در ۱۳۲۹ وارد صدا شد) درباره جانی دالر می‌گوید: جانی دالر به دلیل اینکه یک برنامه پلیسی بود. خیلی طرفدار داشت. کارگردان زیر دست ما آن موقع حیدر صارمی - که خود نقش جانی دالر را بازی می‌کرد - بود و حمید علی‌زاده هم دست‌ارزش بود به نام گروه‌بان والش. عباس تهرانی هم تهیه‌کننده‌اش بود و نعمت‌اللهی هم می‌نوشت. این کسان دیگری هم بودند که می‌نوشتند ولی بیشتر نعمت‌اللهی بود. این برنامه همان‌طور که گفتم خیلی طرفدار بود و شنونده‌های ما از کلید یا رمزی که در این برنامه بود باید کشف می‌کردند، قاتل چه کسی است. جایزه هم می‌دادیم. معمولاً آن موقع یک ساعت مچی می‌دادند و چون نامه‌های زیادی برای این برنامه می‌رسید، برنده به صورت قرعه کشی انتخاب می‌شد. من هم در اول و آخرش برنامه را اعلام می‌کردم. چیزی که خیلی جا افتاده بود این بود که من می‌گفتم که نکته همینجاست، وقتی جانی دالر، یعنی شنونده کشف می‌کرد فلان چیز است ما می‌گفتیم درست است، جانی دالر هم از اینجا فهمید که فلان کس قاتل است.

دیگر برنامه‌های نمایشی باید از نمایش‌های بعدازظهر جمعه یادی کنیم، که در ساعت سیزده و سی دقیقه به مدت سی دقیقه تهیه و پخش می‌شد، که صادق بهرامی کارگردانی آن را بر عهده داشت و پاشا سمیعی و مهدی شرفی تهیه‌کننده و، نویسنده آن نیز اغلب حسن شهباز بود. و نیز داستان نیمروز که از برنامه دوی رادیو هر هفته در شش بخش، پخش می‌شد.

نکته آخر درباره نمایش‌های رادیو (تهران و ایران) این که بعد از شروع داستان شب در سال ۱۳۳۷ (یکی بود یکی نبود) همزمان از رادیو تهران هر شب در ساعت بیست نمایشی با آرم داستان شب پخش می‌شد، که به احتمال تکثیر در داستان شب رادیو ایران بوده است و تا اواخر ۱۳۳۹ و اوایل ۱۳۴۰ مه است، که تئاتر برنامه دوم (جمعه‌ها در ساعت هفده) جای آن را گرفت.